

דעה ברורה

בירור כל סעיף בשלחן ערוך הלכה למעשה
בשפה ברורה וקלה עם אלפי הוספות

הלכות חנוכה

- סימן תרעז - נר של שבת קודם לנר של חנוכה, ובו סעיף אחד
סימן תרעט - בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה, ובו סעיף אחד
סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת, ובו ב' סעיפים
סימן תרפא - אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת, ובו ב' סעיפים
סימן תרפב - דין על הנסים בחנוכה, ובו ג' סעיפים
סימן תרפג - סדר הלל בחנוכה, ובו סעיף אחד
סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה, ובו ג' סעיפים

ליקט וערך: אשר הורוביץ

לעילוי נשמת מורי חמי הרה"ח ר' שלמה בן הר"ר דוד הכהן דוידוביץ ז"ל כ"ה סיון תשע"ג.

שלחן ערוך

סימן תרעז - נר של שבת קודם לנר של חנוכה, ובו סעיף אחד

א מי שאין ידו משגת לקנות נר חנכה ונר שבת, יקנה (א) נר שבת מפני (ב) שלום
(ג) ביתו (ועין לעיל סי' רס"ג (ד) סעיף ג); ואם יש לו לשל שבת ואין לו לנר חנכה וליין
לקידוש היום, (ה) יקנה לנר חנכה, משום פרסומי נסא. הגה: והוא הדין נר חנכה (ו) קודם
(ז) לליין (ח) הכדלה, ועין לעיל סי' רכ"ז (ט) סעיף ה.

~~~ דעה ברורה ~~~

(א) נר שבת. נר אחד ומשאר כספו יקנה נרות חנוכה (מג"א סק"א) ואפילו שטוב וראוי להדליק שתי נרות לשבת (כבסימן רסג) מכל מקום במקום הדחק די בנר אחד על השולחן שאוכל והשאר לנר חנוכה ויהיה מהמהדרין (משנה ברורה סק"א. ובדברי צבי דף קכ ומביאו אורחות חיים [כנהנא] סק"א כתב שמי שיש לו בליל שלישי או רביעי שמן לשלושה נרות, אולי עדיף להדליק שתי נרות לשבת ולחנוכה רק נר אחד כמו עיקר המצוה). ואפילו מי שאין לו רק פרוטה אחת ויכול לקנות בה או שמן שאינו יפה לנר חנוכה בכמות שידלק חצי שעה או מעט שמן יפה לנר שבת בכמות שידלק רק בין השמשות, יקנה שמן יפה לנר שבת (פרמ"ג משבצות זהב סק"א).

(ב) שלום ביתו. שמצטערים לשבת בחושך (רש"י שבת כג: ד"ה שלום) ועל פי סוד כי על ידי הדלקת נר שבת עולה המלכות למעלה עד הכתר שלו ממש, ועל ידי נר חנוכה יורדים האורות אליה למטה במקומה (שער הכוונות דף קט ע"א והביאו הכף החיים סק"ב).

(ג) ביתו. ובזמן הזה שמדליקים בפנים יש אומרים שיקנה נר חנוכה שהרי נרות חנוכה יאירו את הבית ולא יושב בחושך, ואפילו שאסור לאכול לאור נר חנוכה, מכל מקום כיון שאי אפשר באופן אחר נחשב כשעת הדחק שמניחו על שולחנו אפילו שעל כורחו משתמש לאורו. וכן בימי החול מי שאין לו אלא נר אחד מותר לו לאכול לאורו (מג"א סק"ב, רוח חיים בשם ראש יוסף, חיי אדם כלל קנר אות לו) ורוב הפוסקים לא חילקו בין זמן הגמרא לזמנינו ויקנה נר שבת (ומהם: אליהו רבא סק"ב, בגדי ישע, פרמ"ג אשל אברהם סק"ב ושגם המחבר והרמ"א לא חילקו ומשמע מהם שדין זה נוהג גם בזמן הזה שמדליקים בפנים) וגם פסקו שמי שאין לו אלא נר אחד אסור לאכול לאורה בין בחול ובין בשבת כדי שיהיה היכר שהנרות הודלקו לכבוד חנוכה (פרי חדש סימן תרעג סעיף א ואפילו לדעה שתשיש מצוה מותר [וכן נקטו כל האחרונים בדעת הפר"ח, אולם המעיין בפנים יראה שכתב ב' דרכים וזהו דרך ה' אבל בדרך א' כתב שהלכה זו נאמרה בזמן שהיו מדליקים בחוץ ולא בזמנינו, וזה כנראה כדעת המגן אברהם כאן] פרמ"ג שם כתב וצריך עיון, ובלבושי שרד שכן גם דעת המג"א בסיומן תרעג סק"ב וכאן כתב בדרך אפשר. ובטהרת השלחן כתב שלמ"א אם הנר מונח על שולחנו ואין היכר אסור להשתמש לאורו ואם הנר מונח במקום שלא מדליקים בשאר ימים מותר לאכול לאורו). ובזמנינו שיש אור חשמל בבית על כרחך

נר חנוכה קודם (שר"ת באר משה ח"ו סימן נט אות ו).

(ד) סעיף ג. ששם נתבאר שאם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ולקידוש היום נר שבת קודם.

(ה) יקנה לנר חנוכה. כיון שאפשר לקדש על הפת (הר"ן שבת י ד"ה אמר רבא) או משום פרסום הנס (רמב"ם חנוכה פ"ד ה"ג) ויקנה רק נר אחד (מג"א סק"ג) שכן עיקר המצוה ומהכסף הנשאר יקנה יין לקידוש שהוא מצוה מדברי סופרים ולא נרות נוספים לנר חנוכה שאינם אלא הידור (פרמ"ג אשל אברהם סק"ג).

ואם אין לו פת לסעודות שבת או ללחם משנה יקנה פת שחיובו מהתורה, ומהכסף הנשאר יקנה נר חנוכה, ואחר כך יקנה שאר תבשילים לסעודה לכבוד יום השבת (ט"ז סק"ב. ומה שכתב הטורי זהב פת בשבת חיוב מהתורה עיין סימן קפח במג"א סק"ט שזה מחלוקת ויש אומרים שאינו חיוב מהתורה וגם לחם משנה אינו אלא אסמכתא) ולדעת ה"ח נר חנוכה קודם לפת וליין כי חובת קידוש מהתורה יוצא בתפילה (וכן כתבו הפר"ח והעטרת זקנים סק"ב. אבל בערך השלחן סק"ד כתב שאפילו שודאי יוצא ידי חובתו בתפילה מכל מקום פת קודם שעושה בו שני דברים קידוש וסעודה).

סימן תרעט - בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה, ובו סעיף אחד

א בְּעֶרֶב שַׁבַּת מְדַלִּיקִין (י) נֶר חֲנֻכָּה תְּחִלָּה (יא) וְאַחֵר כִּף נֶר שַׁבַּת. הֵגֵה: וּמִצְדָּק עֲלֵיהֶם כִּמוֹ צַחֵל, אֵף עַל פִּי שְׁמִדְלִיקִין (יב) צְעֹד (יג) הָאִם (יד) גָּדוֹל (טו) סִי ק"צ.

~~~ דעה ברורה ~~~

ודין אשה שאין לה לנר חנוכה ולקידוש היום שוה לדין אנשים. ושני בני אדם הגרים בבית אחד ולאחד מהם אין כסף מספיק לקנות נר חנוכה וקידוש היום, אם יכול לבקש מחבירו שיקנה לו חלק מהשמן והפתילה בחינם, יקנה יין לקידוש. ואם משתתף בכסף די בפרוטה, והשיתוף צריך להיות בשמן ובפתילה, ויכולים להשתתף אפילו אם אין בשמן כי אם שיעור שידלק חצי שעה וצריך עיון (פרמ"ג שם).

(ו) קודם ליין הבדלה. כי בנר חנוכה יש פירסום הנס וידי חובת הבדלה יכול לצאת בתפילה (לבוש סימן רצו סעיף ז). ואפילו טעה ולא הבדיל בתפילה נר חנוכה קודם ויחזור ויתפלל שנית כדין מי שאין לו יין להבדלה שחוזר ומתפלל שנית (יפה ללב ח"ב סק"א, מקור חיים שכן נראה מב"ח).

(ז) ליין הבדלה. כשאי אפשר בשכר או שאינו חמר מדינה, אבל כשהשכר חמר מדינה והיין ביוקר יקנה שכר להבדלה ונר לחנוכה (מקור חיים).

(ח) הבדלה. וכל מה שנתבאר בסימן זה לשיטת הרדב"ז (סימן יג) היינו כששני המצוות הם באותו היום, אבל אם אינם באותו יום המצוה של היום עדיפה מהמצוה של מחר, כי אין מעבירין על המצות. ואם כן אם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש היום ולנר חנוכה למוצאי שבת, קידוש היום עדיף מנר חנוכה של מחר, וכן נר חנוכה היום עדיף מנר ביתו של מחר בליל שבת (ערך השלחן סק"ב) ועוד כי אולי עד מחר השם יתברך יזמין לו (כף החיים סק"ה). ויש מי שנסתפק בזה (אליהו רבא סק"ד).

(ט) סעיף ה. שכך כתוב בשלחן ערוך שם, וצריך לומר כדלעיל בסימן וכו' (משנה ברורה סק"ח).

(י) נר חנוכה תחלה ואחר כך נר שבת. כדי לצאת דעת הפוסקים שאם ידליק נר שבת תחלה, כבר קיבל שבת ונאסר בעשיית מלאכה (הלכות גדולות סימן ט) אבל התוספות ורוב הפוסקים חולקים וכתבו שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר, ויכול להדליק של שבת תחילה ואחר כך של חנוכה, כל זמן שלא קבלו שבת. ואף לדבריהם יש להדליק של חנוכה תחלה, רק שכתבו שיכול להדליק אחר כך כיון שלא קיבל שבת בפירוש (ב"ח, לבוש, אשל אברהם מהגה"ק מבוטשטש. ולדעת הפרי חדש איזה שירצה יקדים ואדרבה טוב להקדים נר שבת שהוא תדיר). וכתב הטורי זהב (סק"א) כיון שהמנהג פשוט שהאשה המדלקת נר שבת, מקבלת שבת ואסורה במלאכה, ורק שאר בני הבית עדיין מותרים, על כן גם איש המדליק נר שבת ושכח להדליק של חנוכה, אסור לו להדליק של חנוכה אחר כך, אלא יתן לאחד מבני ביתו להדליקם. אולם המגן אברהם (סק"א) דעתו לחלק בין אשה לאיש, ובאשה כיון שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקתה, אם כן לא תדליק שוב של חנוכה, אלא תאמר לאחר להדליק, ויברך המדליק אשר קדשנו במצוותיו להדליק, והיא תברך ברכת שעשה ניסים ושהחינו, אבל איש המדליק כיון שלא קיבל שבת בפירוש וגם אין מנהג שמקבל שבת בהדלקת הנרות, אינו נאסר בעשיית מלאכה וידליק הוא בעצמו נר חנוכה אחר כך (עד כאן). ואם קיבל שבת בפירוש דינו כמו אשה ויאמר לאחר שידליק בשבילו, ויברך המדליק אשר קדשנו במצוותיו להדליק, והוא יברך ברכת שעשה ניסים ושהחינו (פרמ"ג אשל אברהם סק"א, משנה ברורה סק"א) וכל זה באיש שאינו רגיל להדליק נר שבת ובשבת זו הוצרך להדליק אבל איש הרגיל להדליק נר שבת בכל

~~~ דעה ברורה ~~~

שבוע כמו מי שאין לו אשה בביתו אולי דינו כמו אשה שמקבל שבת בהדלקת הנר (משנה ברורה בשער הציון סק"ב שאולי זה כוונת הטורי זהב שכתב איש).

(יא) ואחר כך נר שבת. וכל זה בסדר הדלקת הנרות, אבל כשמכין את הנרות טוב להקדים ולהכין נר חנוכה עם השמן והפתילות, ואחר כך יכין את נרות השבת על השולחן (פרמ"ג משבצות זהב סק"א). וראוי שיתן שמן בנרות כשיעור שידלקו בליל שבת אחר צאת הכוכבים חצי שעה (פרמ"ג שם ובאשל אברהם סק"ב, ומחצית השקל סק"ב. ויש שאין נוהגים בזה אלא נותנים שמן שידלק עד אחר השקיעה, לבוש) ובדיעבד אם לא נתן שמן שיעור שידלקו חצי שעה בלילה יש אומרים שברכתו לבטלה (חיי אדם כלל קנד אות לה) ויש אומרים שאינו חוזר ומברך (פרמ"ג אשל אברהם סימן תרעב סק"א) ועל כן יכבה הנרות ויתן שמן כשיעור ויחזור וידליק אבל לא יברך (כף החיים סימן תרעב סק"ב). ואם אין לו כל כך שמן ונרות גדולות על כל פנים יעשה נר אחד שידלק עד צאת הכוכבים (משנה ברורה סק"ב) וטוב שיתן השיעור באותו נר הנוסף שמדליק תחילה באותו הלילה (כף החיים סק"ו).

(יב) בעוד היום גדול. לפי שאי אפשר בענין אחר נחשב הכשר מצוה (תרומת הדשן סימן קב, מג"א סק"ב) וגם ברכת שהחיינו יכול לברך אפילו שמדליק בערב שבת ועדיין אינו חנוכה (עיין הטעם בשדי חמד אסיפת דינים חנוכה אות טז) ויאמר הנרות הללו בשעת ההדלקה ולא יחזור לאומרם בלילה (ש"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן כט).

(יג) היום גדול. ודוקא לאחר פלג המנחה (מג"א סק"ב, חיי אדם כלל קנד אות לה) שהוא שעה ורבע זמניות קודם הלילה (אליהו רבא סק"א, משנה ברורה סק"ב) אבל המדליק קודם פלג המנחה ברכותיו לבטלה ומצות נר חנוכה לא קיים (פרי חדש). ולדעת הגר"א (סק"ב) גם בערב שבת לא ידליק בעוד היום גדול אלא כבשאר הימים ויסמך ההדלקה קרוב לשקיעה. ויש אומרים שלכתחילה לא יקדים להדליק קודם פלג המנחה מצאת הכוכבים ורק בשעת הדחק יכול להקדים ולהדליק כבר מפלג המנחה מהשקיעה שהוא שעה ורביע קודם השקיעה (משמרת שלום [פרלוב] סימן מט).

ובעיר הקודש ירושלים ת"ו שנהגו להדליק נרות שבת ארבעים דקות קודם השקיעה נחלקו הפוסקים מתי ידליק נר חנוכה, יש אומרים שיכול להדליק נר חנוכה בזמן ההדלקה או קודם כפי שנוהג בכל ערב שבת (אגרות משה א"ח ח"ד סימן סב ד"ה ואף בשבת חנוכה, וכן נהגו הרבה מגאוני עיר הקודש) ויש אומרים שבשבת חנוכה מדליקים בתוך חצי שעה סמוך לשקיעה (מועדים וזמנים ח"ב ס"ק קנב) ומרן הגאון מבריסק זצ"ל הסתפק בדין זה. וכל מה שאמרנו שיכול להקדים ולהדליק נר חנוכה מפלג המנחה מדובר במי שדעתו להדליק מיד נר שבת, אבל אם דעתו לעשות עוד מלאכות קודם נר שבת לא יקדים להדליק נר שבת מוקדם כל כך (אגרות משה שם).

ומי שנתאחר בהדלקת הנר עד ספק חשכה וכבר לא נראה בשמים עוף הפורח וכבר נראה כוכב אחד, לא ידליק נר חנוכה, ויכול לתת לתינוק אפילו שכבר הגיע לחינוך שידליק בעבורו, כי זה שבות דשבות במקום מצוה שהתירו חז"ל (בסימן שמב) אפילו במקום מצוה דרבנן שאינה חיובית כל כך ולא קבועה. וספק האם יברך שעשה ניסים ושהחיינו על הנרות שהדליק הקטן בן י"ב שנים, וספק ברכות להקל, ויהרהר השלשה ברכות בליבו, ואחר כך יאמר בפיו את הברכות בלי שם הקודש, ואם זה היה בליל ראשון של חנוכה וכבר הרבה ברכת שהחיינו בליבו שוב גם למחרת לא יברך שהחיינו (אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש, והביאו גם באורחות חיים סק"א).

(יד) גדול. ונחלקו הפוסקים מתי יתפלל מנחה בערב שבת, יש אומרים שיש לזוהר להתפלל מנחה תחלה שנתקנה כנגד תמיד של בין הערבים, ואחר כך ידליק נר חנוכה

סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת, וכו' ב' סעיפים

א בליל שבת (טו) צריך לתן שום דבר, לחוץ בין הנרות לפתח, (טז) בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח את הדלת. ב פערב שבת אסור לקבץ הנרות בדלת עצמה (יח) אחורי הדלת, (יט) ייש מי שמתיר. ועין לעיל סי' רע"ז (כ) סעיף א'.

~~~ דעה ברורה ~~~

שהוא זכר לנס שנעשה בנרות המנורה הנדלקת אחר תמיד של בין הערבים (ברכי יוסף סק"ב בשם מהר"ש אבוהב בתשובה כתב יד, והביאו שערי תשובה סק"א, בן איש חי פ' וישב אות כ) ויש אומרים שאם אפשר לו יתפלל מנחה קודם שמדליק בביתו, שלא יהיה כשני דברים הסותרים זה את זה שמראה שכבר לילה בהדלקת הנר ואחר כך מראה בתפילת מנחה שעדין יום (פרמ"ג סימן תרעא אשל אברהם סק"י) ונכון לעשות כן לכתחילה (משנה ברורה סק"ב). ומכל מקום לא יתפלל בביתו ויבטל תפילת ציבור בשביל זה, אלא אם אין לו אפשרות לעשות מנין למנחה קודם ידליק קודם תפילת מנחה (קיצור של"ה הק' הלכות חנוכה) ויש אומרים שאין אסור בדבר, ויכול להדליק קודם מנחה, וכן אני נוהג בערב שבת להדליק תחלה ואחר כך אני מתפלל מנחה בציבור (שיורי לקט סימן תרעא. וכן הוא במנהגי דק"ק וורמשיא ס"ק רב, וכן הוא בהג"ה ספר מנהגות וורמייזא, וכן כתבו ערוך השלחן סימן תרעא סעיף כו, ש"ת צור יעקב ח"א סימן קלו שכך היתה תקנת חכמים שבערב שבת ידליק קודם. וכעין זה בחתם סופר ח"ו סימן ז, וכן נהגו בהרבה קהילות קודש).

(טו) צריך ליתן שום דבר לחוץ בין הנרות לפתח. במקום שהיו מדליקים בפתחי הבתים הסמוכים לחצר אלא שהיו מדליקים בפנים ויש לחוש שבפתחתו יכבה, אבל אנו שאנו מדליקים בפנים ממש בחדרים הפנימים של הבית, אין לחוש לכיבוי, כי אין זה ודאי שיכבה אלא דבר שאינו מתכוון, אם לא שפתח החדר הפנימי מכוון נגד פתח בית הסמוך לחצר או לרשות הרבים שאז צריך ליזהר שלא יפתח פתח החדר אלא אם כן נעול פתח הבית הסמוך לחצר או להיפך (ב"ח ומג"א סק"א). ואפילו שגם בדלת חדר הפנימי לפעמים מכבה על ידי נקישה ואויר שנכנס לחדר כשפותחים את הדלת, זה דבר שאינו מתכוון וגם אינו פסיק רישיה (פרמ"ג אשל אברהם סק"א) והכל לפי העניין (מאמר מרדכי סק"א).

(טז) בשביל הרוח שלא יכבה הנרות. וגם בחול צריך ליזהר שלא להדליק במקום שיש שם רוח, שהרי מה שכבתה אין זקוק לה זה רק בדיעבד, וכשמדליקה לכתחילה במקום שאינה יכולה לעמוד מפני הרוח, אין הדלקתו כלום וצריך לכבותה ולחזור ולהדליקה בברכה (פרי חדש, שלחן גבוה סק"א) אלא שבשבת צריך שמירה יתירה (משנה ברורה סק"א) ואם לא עשה כן אסור לו לפתוח הדלת, אם הנרות כנגד הפתח וקרובים אל הפתח שיש חשש שיכבה אותם על ידי הרוח על ידי פתיחת הדלת (משנה ברורה סק"ג) אבל בחול אינו צריך לתת דבר לחוץ בין הנרות לפתח כי יכול להימנע מפתיחת הדלת חצי שעה (מקור חיים).

(יז) בדלת עצמה אחורי הדלת. כשמדליק בשמן כי כשפותח את הדלת מקרב השמן לנר או מרחיקו, ונמצא מבעיר או מכבה, אבל אם מדליק בשעווה אין חשש ולכל הדעות מותר לפתוח ולסגור את הדלת (פרי חדש, ופרמ"ג משבצות זהב על סעיף ב משנה ברורה סק"ד) וגם אין הדלת נעשית בסיס לנר המוקצה, כי היא בעיקר תשמיש של בית ונחשבת מחובר ואינה בטלה לנר שהעמידו עליה (פרמ"ג שם).

(יח) אחורי הדלת. וכן לא יקבע הנרות בדלת עצמה מצד חוץ (באר הגולה).

סימן תרפא - אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת, וכו' ב' סעיפים

א (כא) במוצאי שבת (כב) אין מבדילין בנר חנוכה, שאין נהנים לאורו ואין מברכין על הנר עד שיאורו. ב מדיקין נר חנוכה בבית הכנסת (כג) קודם הבדלה. הגה: וכל שכן בביתו (כד) שפמליה ואחר כך מדיק, (כה) שהרי כבר הבדיל בבית הכנסת.

דעה ברורה

(יט) ויש מי שמתיר. כיון שבנר חנוכה אם נתן שמן בדיוק כשיעור שידלק חצי שעה אינו רוצה שעל ידי פתיחת הדלת יכבה הנר או שידלק מהר ויכלה השמן לפני הזמן, וזה פסיק רישא שלא נוח לו שמותר (פרמ"ג משבצות זהב על סעיף ב').

(כ) סעיף א. שסתם לאיסור. ויש להחמיר אפילו אם פותח ונועל בנחת (ב"ח) ואפילו בשעת הדחק (בגדי ישע, נזירות שמשון, משנה ברורה סק"ה).

(כא) במוצאי שבת. יש נוהגים שלא לאחר תפילת ערבית במוצאי שבת בגלל הדלקת נרות חנוכה (מעשה רב אות לו) ומכל מקום לא יקדימו להדליק קודם שחשך לגמרי וכבר יצאו ודאי שלשה כוכבים (ביאור הלכה סימן רצג ד"ה ג' כוכבים) והנוהגים בכל שבוע להחמיר בזמן יציאת שבת כרבינו תם גם בשבת זו לא ישנו מנהגם (ואפילו שיש כאן קולא שמאחרים ההדלקה, פשוט, וכן הוא באגרות משה ח"ד סימן סב).

(כב) אין מבדילין בנר חנוכה. כיון שכבר נהגו להדליק נר חנוכה ואחר כך להבדיל, וכבר הדליק נר זה לנר חנוכה, שוב אינו יכול ליהנות מאורו ולהבדיל עליו, אבל הנוהג להבדיל לפני נר חנוכה יכול לברך בורא מאורי האש על נר הבדלה ולכבותה ולחזור ולהדליקה לנר חנוכה, וירוויח שבנר שעשה בו מצוה אחד חוזר ועושה בו עוד מצוה (ב"ח, עטרת זקנים, משנה ברורה סק"א).

(כג) קודם הבדלה. כדי לאחר לצאת מהשבת (תרומת הדשן סימן ס) וכדי לפרסם הנס (משנה ברורה סק"ב) ואפילו שמדליק ועושה מלאכה טוב לאחר ההבדלה שלא יהא נראה השבת עליו כמשא (פרמ"ג אשל אברהם סק"א). ומי ששכח אתה חוננתנו, יאמר המבדיל בין קודש לחול, ואחר כך ידליק נר חנוכה, ואחר כך יבדיל על הכוס (משנה ברורה שם, ועיין מג"א סק"א שכן יעשה בבית הכנסת, אבל בביתו יבדיל על הכוס ואחר כך ידליק).

(כד) שמדליק ואחר כך מבדיל. וכן דעת כמה פוסקים (ב"ח, מג"א סק"א, אליהו רבא סק"א, הגר"א, ח"י אדם כלל קנד אות לו) אבל יש אומרים שהעיקר להבדיל תחילה ואחר כך להדליק נר חנוכה, וכן יעשה בביתו, אבל בבית הכנסת לא ישנה מהמנהג שנהגו להדליק תחילה מיד אחר קדיש תתקבל, קודם הבדלה (טורי זהב סק"א, והסכימו עמו רוב האחרונים, שדי חמד חנוכה אות יט, יפה ללב ח"ג ושכן מנהג איזמיר שאלוניקי וקושטא וירושלים עיר הקודש [אבל בבירור הלכה זילבר אר"ח ח"ג הביא מהגר"ח זוננפלד זצ"ל שהיו מכינים לו המנוחה בפתח הבית וכשבא לביתו אמר אין מעבירין על המצות והדליק קודם] ערוך השלחן, בן איש חי שנה א' פ' מקץ. וכתב הפרמ"ג משבצות זהב סק"א שכמדומה כן נהג אבי, וכן אני נוהג. ובמאור ושמש פ' תצוה על הפסוק וישא עיניו וירא את בנימין וגו' כתב ששמע מהאדמו"ר בוצ"ק מר"ה יעקב יצחק הלוי מלובלין זצוק"ל שאמר בשם הגאון איש אלוקים המנוח מר"ה שמואל שמעלקי זצוק"ל אב"ד ק"ק ניקלשבורג דהלכה כהטורי זהב, ונתן טעם לדבר על פי האמת. ולפרי חדש ושלחן גבוה סק"ב העיקר להבדיל תחילה בביתו ובבית הכנסת) ולכן כל אחד יכול לנהוג כמו שרוצה ויש לו על מי לסמוך (פרמ"ג שם, מחצית השקל סק"א, רעק"א, ברכי יוסף סק"א, קיצור שו"ע סימן קלט סעיף יז, וכן משמע משאגת אריה סימן כח, משנה ברורה סק"ג) והנוהג להבדיל קודם לנר חנוכה, והוא מתפלל ביחידות בביתו, יש לו להבדיל מיד אחר סיום תפילת שמונה עשרה, וידליק ואחר כך יאמר ויתן לך (פרמ"ג אשל אברהם סק"א).

(כה) שהרי כבר הבדיל בבית הכנסת. וכבר שמע הבדלה. וקשה שהרי אינו מתכוון לצאת בהבדלה של בית הכנסת ששמע משליח ציבור (פרמ"ג אשל אברהם סק"א). ואפשר לפרש כוונת הרמ"א, שהמחבר כתב מדליקין בבית הכנסת קודם הבדלה, אפילו שהיו

סימן תרפב - דין על הנסים בחנוכה, ובר ג' סעיפים

א כל שמונת ימי חנוכה אומר (כו) על הנסים (כז) בברכת המזון בברכת הארץ, (כח) ובתפלה (כט) בברכת (ל) מודים; ואם לא אמר, (לא) אין מחזירין (לב) אותו (לג) ועין

~~~ דעה ברורה ~~~

יכולים לומר תדיר קודם, מכל מקום מקדימים נר חנוכה משום פרסום הנס. ועל זה אמר הרמ"א, וכל שכן בביתו, שכבר לא שייך הטעם של תדיר קודם, שהרי כבר הבדילו בבית הכנסת והקדימו את מעלת הבדלה התדירה, כל שכן שמדליק תחילה ואחר כך מבדיל (פחד יצחק ד"ה חנוכה במוצאי שבת, ועין שם עוד ביאור אלא שיש להקשות גם עליו קושית הפרמ"ג ולכן לא העתקתי).

(כו) על הנסים בברכת המזון. בברכת הארץ ומתחיל ונודה לך ואומר עד ובכל שעה ואחר כך אומר ועל הניסים עד לשמך הגדול ואחר כך אומר ועל הכל (טור סימן קפז) ויש בה קל"ד תיבות כמנין יוחנן שתקנו. ויש אומרים קל"ה כמנין כהנים (אליהו רבה סק"א והביאו הפרמ"ג אשל אברהם בתחילת הסימן). וגם גר יכול לאומרו אפילו שאומרים "שעשית לאבותינו" (שערי תשובה סק"א).

(כז) בירור הלכה: בברכת המזון. ויש כאן כמה פרטי דינים המבוארים בסימן קפח:
א. התחיל לאכול בערב חנוכה לפני השקיעה והמשיך סעודתו ואכל כזית פת בתוך הלילה לדעת המחבר אינו מזכיר על הניסים בברכת המזון לפי שהולכים אחר תחילת הסעודה שלא היתה בחנוכה. ויש אומרים שמזכיר על הניסים, לפי שהולכים אחר זמן ברכת המזון שהוא בחנוכה, ואפילו לא אכל כזית פת משחשיכה (מקור חיים, קיצור שו"ע סימן מד סעיף יז). ואם אכל כזית פת בלילה לכל הדעות מזכיר על הניסים (שו"ע הרב שם סעיף ח וכן משמע ממג"א שם סק"ח).

ב. התחיל לאכול בשבת ערב חנוכה ומברך במוצאי שבת שהוא חנוכה מזכיר רק רצה ולא על הניסים, ואפילו אם אכל כזית פת בלילה אינו מזכיר על הניסים, כיון שאין הזכרת על הניסים חובה אלא רשות עדיף להזכיר שבת אף שיש בה מחלוקת מלהזכיר חנוכה שאין בה חיוב כלל (מג"א שם ושו"ע הרב שם סק"ז, וכן הוא באשל אברהם תניאן סימן תרצה. וכתב בנפש חיה [מרגליות] סימן קפח שאף לדעת הטורי זה שבראש חודש שחל במוצאי שבת מזכיר גם יעלה ויבא וגם רצה, כאן לא יזכיר על הניסים אלא רצה, כיון ששם אומר קודם רצה ורק אחר כך עושה אותו חול באמירת יעלה ויבא, אבל כאן אחרי שכבר הזכיר על הניסים תחילה בברכת הארץ הרי כבר עשאו חול ושוב אינו יכול לחזור ולעשותו שבת באמירת רצה).

ג. התחיל לאכול בערב חנוכה לאחר השקיעה אם אכל הכזית פת לאחר צאת הכוכבים של י"ג דקות וחצי לאחר השקיעה יזכיר על הניסים (בירור הלכה [זילבר] ח"ד סימן תרפב).

ד. התחיל לאכול בחנוכה ומברך במוצאי חנוכה, לדעת השו"ע (שם) מזכיר על הניסים בברכת המזון שהרי אנו הולכים אחר תחילת הסעודה שהיתה בחנוכה. אבל יש אומרים שאינו מזכיר לפי שהולכים אחר גמר הסעודה (השל"ה הק' המובא במג"א שם סק"ח. ובפרט שאין סעודת חנוכה חשובה כל כך ואינה נחשבת כקביעות כמבואר בבאר היטב שם סק"ח בשם תשובת רמ"א). והמנהג להזכיר על הניסים ואפילו התחיל לאכול במוצאי חנוכה לאחר השקיעה עד י"ג דקות וחצי (בירור הלכה [זילבר] ח"ד סימן תרפב).

ה. התחיל לאכול בשבת זאת חנוכה ומברך במוצאי שבת שהוא מוצאי חנוכה, לדעת השולחן ערוך מזכיר ועל הניסים שהרי הולכים אחר תחילת הסעודה. ולדעת הרא"ש אינו מזכיר לא רצה ולא על הניסים. ולדעת השל"ה מזכיר רק רצה ולא על הניסים, לפי שלגבי שבת יש חיוב להוסיף מקודש לחול מה שאין כן בחנוכה אין טעם למשוך

שלחן ערוך

~~~ דעה ברורה ~~~

סעודתו ללילה ולכן אנו הולכים אחר תחילת הסעודה. והמנהג להזכיר כמבואר באות ד (בירור הלכה שם).

ו. התפלל ערבית של מוצאי חנוכה באמצע סעודתו אינו מזכיר של חנוכה (משנה ברורה שם סק"ד) אבל יש אומרים שמזכיר של חנוכה (מקור חיים).

ז. התחיל לאכול במוצאי חנוכה לאחר השקיעה [ויש מחמירים לאחר י"ג דקות וחצי מהשקיעה] אינו מזכיר יעלה ויבוא (בירור הלכה שם).

(כח) ובתפילה. ומכריזים לפני שמונה עשרה על הניסים ואינו נחשב הפסק בין גאולה של ערבית לתפילה (משנה ברורה סימן רלו סק"ז) ויש שאינם מכריזים לפי שהדליקו נרות בבית הכנסת וכולם יודעים שהיום חנוכה (ליקוטי מהר"ח). והרוצה להתפלל שמונה עשרה בעל פה, לכתחילה ישנן נוסח על הניסים קודם התפילה כדי שתהא שגורה בפיו, או יאמר את התפילה הראשונה מתוך הסיודור (משנה ברורה סימן ק סק"א). וכתב השערי תשובה שם סק"ב בשם הרשב"ש שלא נהגו לסדר אלא תפילה שכולה מחודשת ולא בתפילות המועדים שאין כל התפילה מחודשת, ובפרט על הניסים שהיא שגורה בפי רוב הציבור אפילו שכבר עבר שנה).

(כט) בברכת מודים. ואומר ברכת מודים עד קוינו לך ועל הניסים עד סופו ואחר כך אומר ועל כולם וכו'. ולפי שברכות אלו אינם תפילה אלא הודאה וגם על הניסים היא הודאה לכן קבעו בהודאה (רש"י שבת כד. ד"ה מה, בית יוסף) ומטעם זה אין אומרים

אותה בברכת מעין שלוש שאינה ברכת הודאה (והמילים נודע לך וכו' אינם מחשיבים את הברכה לברכת הודאה, אליהו רבה סק"ב, פרמ"ג אשל אברהם בתחילת הסימן. וכבר נפסק כן במחבר סימן רח סעיף יב. ולדעת היד נאמן ד"ה ע"א והיפה ללב ח"ב סק"א יאמר על הניסים במעין שלוש, ויאמר ועל הניסים ונפלאות שעשית לנו בימים אלו כי אתה וכו').

(ל) מודים. והטועה ואמר על הניסים בברכת רצה ונזכר בשעת אמירת מודים יאמרה שוב במקומה (יפה ללב ח"ח סק"א) ואם נזכר לאחר שהשלים תפילתו אינו צריך לחזור ולהתפלל פעם נוספת כי מה שאמרו שלא במקומו אינו נחשב הפסק (שו"ת יוסף אומץ סימן ח). והמתפלל שמונה עשרה אין לו לדלג על הניסים כדי למהר לסיים התפילה בשביל

לענות קדושה ומודים (שו"ת צמח צדק שער המילואים סימן יא, ארץ צבי סימן כד) וכן לא ישנה מנוסח התפילה ויאמר במקום שים שלום נוסח שלום רב כדי להספיק לומר קדושה (בירור הלכה [זילבר] תנינא אר"ח ב) וכשחל יום ראשון של חנוכה בשבת וכבר הדליק נרות חנוכה ועדיין לא התפלל מנחה אינו אומר על הניסים בין אם הוא מתפלל מנחה קודם

השקיעה או לאחר השקיעה (כך המנהג פשוט. ומה שכתב הפרמ"ג בסימן תרעט שלא ידליק קודם מנחה כדי שלא יהיה כשני דברים הסותרים, היינו לכתחילה אבל בדיעבד כיון שעדיין הוא תפילה של ערב חנוכה אין אומרים על הניסים, ועיין בסימן תרעט שרבים נהגו לכתחילה להתפלל מנחה לאחר הדלקת הנרות. ועיין הליכות שלמה פ"ז הערה 17 שכתבו משמו של הגרש"א זצ"ל שכיון שהדליק נר חנוכה יאמר גם על הניסים. ומה שכתבתי לגבי שבת, דע כי יש מנהגים חלוקים באשה המדלקת נרות שבת האם תתפלל מנחה קודם ויש מתפללות אחר שהדליקו). אבל בתפילת מנחה של יום שמיני של חנוכה אומר על הניסים אפילו מי שנתאחר ומתפלל כשכבר ודאי חשיכה (לנוהגים להתפלל עדיין מנחה) ויכול לומר שעשית בימים ההם בזמן הזה ואין זה שקר בתפילתו (אשל אברהם תנינא עיין שם כמה טעמים).

(לא) אין מחזירין אותו. כיון שכל החנוכה הוא מדרבנן (ט"ז סק"ב וסק"ד. ולב"ח ד"ה אך בתפילה אינו חוזר ובסעודה חוזר).

(לב) אותו. בין בתפילה בין בסעודה, בין בחול ובין בשבת (ט"ז סק"ה) ואפילו שבעל כורחו מוכרח לאכול סעודת שבת, מכל מקום הסעודה באה בגלל השבת ולא בגלל חנוכה (ישועות יעקב סק"א, פרמ"ג משבצות זהב סק"ד, משנה ברורה סק"ג) ומי שבשבת חנוכה הזכיר על הניסים ולא הזכיר רצה כשחוזר ומברך צריך לחזור ולהזכיר גם על הניסים (משנה ברורה

בשער הציון סימן קפח סק"א ולא כדעת המג"א שהובא שם בבאר היטב סק"ד).

לְעֵיל סִי' רַל"ד סְעִיף ד' וְה'; וּמִיָּהּ אִם נִזְכָּר בְּאוֹתָהּ בְּרָכָה כָּל זְמַן שְׁלֹא הִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, אָפְלוּ נִזְכָּר בֵּין אֹתָהּ לַהֲשֵׁם, (לד) חוֹזֵר. הִגָּה: יֵשׁ אוֹמְרִים (לה) כְּשֶׁשָּׂכַח עַל הַנְּסִים בְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן (לו) כְּשֶׁנִּמְנָע לְהִרְחֵם (לז) יֵאמָר: הִרְחֵם יַעֲשֶׂה לָנוּ (לח) נְסִים וְנִפְלְאוֹת כְּשֶׁם

~~~ דעה ברורה ~~~

(לג) ועיין לעיל סימן רצד סעיף ד' וה'. ובסעיף ד' נתבאר שבמקום שאמרו שאינו חוזר להתפלל מיד כשסיים הברכה והיינו כשהזכיר השם אין לו לחזור אף על פי שלא פתח בברכה שלאחריה (מחבר). ויאמר אותה במקום שנזכר בין הברכות (פרי חדש, שערי תשובה סק"א בשם הרדב"ז). ויש אומרים שלא יאמר אותה בין הברכות כי האמירה שם נחשבת הפסק בתפילה (פרמ"ג משבצות זהב סוף סימן רצד, וכן מוכח במג"א סוף סימן סח). ובסעיף ה' נתבאר שהרוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהתפלל בתורת נדבה רשאי (מחבר). אם הוא מכיר עצמו זריז זהיר ושיכוין (שו"ע סימן קז). ואם לא סיים תפילתו אינו רשאי לחזור (מחבר שם) כיון שאינו צריך לחזור יחשב חזרתו כהפסק (משנה ברורה שם סק"ט) ואם טעה בדין וחזר לראש או לרצה ונזכר יפסיק אפילו באמצע ברכה ויחזור למקום שאחז בו (ברכי יוסף סק"ב בשם מכתם לדוד סימן כב).

(לד) חוזר. אבל אם אמר השם, יסיים הברכה ואינו רשאי לחזור (שערי תשובה סק"א) וגם לא יסיים למדני חוקק (עיין משנה ברורה בשער הציון סימן קפח אות י"ח שכן יש לנהוג לגבי על הניסים שאינו רק למצוה לכתחילה ובדיעבד אין מחזירים אותו).

(לה) כששכח על הנסים בברכת המזון. וגם אם שכח בתפילה רשאי לומר אחר גמר התפילה קודם יהיו לרצון על הניסים בדרך בקשה (ס"ז סק"ג אליהו רבה סק"ב, משנה ברורה סק"ד). ולא מבואר בפוסקים האם קודם יהי לרצון הראשון או השני) תעשה לנו ניסים כשם שעשית וכו' (שם סק"ה) ויש שאומרים אותו בנוסח אלוקי נצור אחר וכו' וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויעשה לנו ניסים ונפלאות וכו' (יפה ללב ח"ט סק"ב). **(לו) כשמגיע להרחמן יאמר וכו'.** ובראש חודש יאמר קודם הרחמן של ראש חודש ואחר כך בשביל חנוכה (יד אפרים ומשנה ברורה סק"ה).

(לז) בירור הלכה:

יאמר הרחמן. ואפילו שאין מתפללים שיעשה לנו נס כדי שלא ינכו לו מזכויותיו: 1. היינו על נס של יחיד כי אולי אינו כדאי שיעשו עמו נס, אבל נס של רבים זכות הרבים עדיף ויכול להתפלל עליו. 2. שלא מתפללים על נס שלא כדרך טבע העולם אבל על נס כדרך טבע העולם כמלחמות החשמונאים יכול להתפלל (בכור שור שבת כא: והביאו פתחי תשובה סימן קפח בסוף הסימן. ובנימוקי אורח חיים [מונקטש] תמה שהרי מלחמת החשמונאים היה נס שלא כדרך הטבע שנים עשה אנשים נצחו כמה רבבות. וגם מה שהבינו הישועות יעקב ועוד שהבכור שור דחה דברי רמ"א מהלכה, אינו, כי רק הקשה על הרמ"א ואחר כך ישב קשיותו). 3. שכל זה אמור על נס נסתר שאין מכיר בו אלא הבורא יתברך, אבל על נס מפורסם אדרבה כל שהנס יותר גדול אפילו אם ינכו לו מזכויותיו לעומת זה שכרו מפורסם שמו יתברך עולה עליו, ועל כן אני מתפלל להשם שיעשה לנו ניסים ונפלאות כאלו כמו שעשית לאבותינו שהיו ניסים נגלים ועל ידי זה נזכה לרומם שמו יתברך ויכירו וידעו כל יושבי תבל מה עצמו נפלאות

תמים דעים (ישועות יעקב סק"ב).

(לח) ניסים ונפלאות. וניסים הם מה שעושה בגלוי הנראים וידועים לבעל הנס שנעשה בעבורו, ונפלאות הם מה שעושה בסתר שמכוסה מבני אדם, מלשון כי יפלא שפרושו מכוסה ונעלם, ואין בעל הנס מכיר בניסו (יפה ללב ח"ה סק"ג, ועיין שם ובח"י סק"ג שנוסחתו ניסים וגבורות).

שלחן ערוך

י

שְׁעָתִי לַחֲבוּתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הָיָה בַּיָּמִי מִתְקִיחוֹ כו' (כל 13), (לט) וּכְבֹד נִתְּצָלַח סִימָן קפ"ז סעיף ד'. ב גֵּם בְּמוֹסָף שֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ צָרִיף לְהַזְכִּיר שֶׁל חֲנֻכָּה, (מ) אֶף עַל פִּי שְׂאִין מוֹסָף בְּחֻנְכָּה. ג אֵין אוֹמְרִים: (מא) כָּשֶׁם שֶׁעֲשִׂיתָ וְכָלִי, אֲלֵא מְסִים: וְעֲשִׂיתָ עֲמָהֶם נְסִים וּגְבוּרוֹת בַּיָּמִים הָהֵם בְּעַת הַזֹּאת; וַיֵּשׁ אוֹמְרִים (מב) שְׂאוֹמְרִים (מג) אוֹתוֹ.

~~~ דעה ברורה ~~~

(לט) וכבר נתבאר בסימן קפז סעיף ד. שאומרים על הניסים בברכת המזון, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו. ומכל מקום יכול לאומרו בתוך שאר הרכמן, ויאמר הרכמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו', והכי נהוג (רמ"א שם). והמעין יראה שיש שינוי נוסחאות בלשון הרמ"א כאן ושם בנוסח הרכמן.
(מ) אף על פי שאין מוסף. כי יום זה נתחייב בארבע תפילות (ט"ז סק"ג, מג"א סק"א) ואם לא אמרו אין מחזירים אותו (ט"ז שם משנה ברורה סק"ו).

(מא) כשם שעשית. יש מפרשים הטעם לפי שאין אדם מבקש צרכיו בשלש ברכות אחרונות, וטעות הוא כי בשביל הציבור מותר, אלא עיקר הטעם כי כל דבר שהוא דבר עתידי תיקנו לומר בלשון עתיד וברכת הודאה וכן על הניסים היא הודאה על מה שעבר (בית יוסף, ופלא שהט"ז סק"ה, ומג"א סק"ב העתיקו רק את הטעם הראשון ולפי זה פירשו את טעמם של הדעה שאומרים אותו כי צרכי רבים מותר).

(מב) שאומרים אותו. והרשות ביד המתפלל לעשות כמו שירצה (בית יוסף, וכל הפוסקים) ומכל מקום יותר טוב שלא לאומרו (כף החיים סק"ז ולכן בשלחן ערוך כתב סתם את הדעה שאין לאומרו).
(מג) אותו. ובנוסח על הניסים אומר "ועל הניסים" (משנה ברורה סק"א. ומקורו מפתחי עולם סק"א מיסוד ושורש העבודה שער יב מצות נר חנוכה פ"א. ובסידור הגר"א של רבי נפתלי הירץ הנוסח "על הניסים") "בימים ההם בזמן הזה" (ט"ז שם ופרי חדש ולא כנוסח ובזמן הזה) "בימי מתתיהו" (דעת תורה, אורחות חיים [כחנא] סק"א, ובבית יוסף אבן העזר סימן רצד הנוסח מתתיה וכן הוא בכמה מסידורי הספרדים) "חשמונאי" "כשעמדה מלכות" (פרי חדש ולא כשעמדה עליהם) "הַרְשָׁעָה" (מג"א בתחילת הסימן, ולפ"ח אומרים "הַרְשָׁעָה") "על עמך ישראל" (פרי חדש, והנהוג לומר כשעמדה עליהם מלכות יש לו לומר ועל עמך ישראל) "להשכיחם תורתך" (ולא "מתורתך" אבודרהם) "ולהעבירם מחוקך" (שם, ויש גורסים "חוקך" עיין שערי תשובה סק"א) ואומר "זדים ביד עוסקי תורתך" אפילו שאינו דבר והיפוכו (ט"ז סק"א). ואומרים "בחצרות קודשך" אפילו שלא הדליקו בחצר אלא בהיכל (ובטעם הדבר עיין בני יששכר חודש כסלו מאמר ג אות א ומאמר ד אות צב) ואומרים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלך" (מג"א שם).

סימן תרפג - סדר הלל בחנכה, ובו סעיף אחד

א כל שמונת ימי חנכה (א) גומרין (ב) את (ג) ההלל. הגה: וכל שמונת ימי חנכה (ד) אין אומרים (ה) סתמון וכו' ז' ולמנצח (ו) ולדוק דעין גם בערב חנכה (ז) חנכה, ועין לעיל סי' קל"א (מקרי"ל ומקרי"ג).

~~ דעה ברורה ~~

(א) גומרין את ההלל. לפי שבכל יום נוסף נס חדש (ט"ז סק"א, מבית יוסף) וגם מפני שחלוק בנרותיו, ועוד שהרי קוראים בנשיאים, וכל יום נשיא שלו חלוק משל חברו, אם כן כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו, ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת ההלל (בית יוסף). ומברכין עליו תחילה וסוף, ואם שכח לברך בתחילה יברך במקום שנזכר (ברכי יוסף סק"א) ויאמר אותו בכונה ובשמחה (בן איש חי פ' וישב אות כח). ואחר ההלל אומרים חצי קדיש (לבוש ומשנה ברורה סק"א) ומניחים הקדיש שלם עד אחר סדר קדושה לכולה גם כן תוך הקדיש כמו בשאר ימי החול (לבוש). ומי שנסתפק האם אמר הלל בחנוכה אינו חוזר ואומר, כי אינו חייב מהתורה ממש (מנחת פתים ושכן נראה משאגת אריה סוף סימן סט). ולענין נשים אם חייבות באמירת ההלל נחלקו הפוסקים: יש אומרים שחייבות כי גם הם היו באותו הנס (מנחת פתים) ויש אומרים שיכולה לצאת ידי חובה באמירת איזה מזמור שנזכר בו דברי הלל ושבח לקדוש ברוך הוא על הנסים, ולכן גם אינה יכולה להוציא אנשים בקריאת ההלל (שדי חמד אסיפת דינים חנוכה אות ט סק"ב) אולם המגן אברהם (סימן תכב) כתב שנשים פטורות מכל הלל מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (וכן הוא שם בבאר היטב סק"ו ומשנה ברורה בביאור הלכה ד"ה הלל, חוץ מבלייל פסח) וכן עיקר למעשה.

(ב) את ההלל. וכיון שצריך לאומרה בשמחה לכן יש מי שכתב שאין לאומרו בבית האבל (פרי חדש, שלחן גבוה סק"ב) ויש שכתבו שאומרים אותו ואפילו האבל בעצמו יאמר (אליהו רבה סימן קלא סק"ט, מחזיק ברכה כאן) וטוב שבחנוכה יקרא כל אחד בביתו (מג"א סימן קלא סק"י, באר היטב שם סק"י) אבל האבל עצמו בוודאי לא יאמר (חיי אדם כלל קנד אות כ והסכימו עמו הדעת תורה ומשנה ברורה סק"א). ונהגו שהאבל עוזב את החדר ואז הציבור יכולים לומר הלל. וכן אם מתפללים בבית המת ואין שם אבל יאמרו הלל (נודע ביהודה תנינא חלק י"ד סימן רטו בתשובה מבן המחבר, כרם שלמה). וגם יש נוהגים שאין האבל מתפלל לפני התיבה בחנוכה בשחרית לפי שאומרים הלל והקהל בשמחה, אבל מעריב מתפלל (מהר"ל סימן לב, פרמ"ג משבצות זהב סק"א). וגם מנחה מתפלל, ואם רוצה להתפלל שחרית עד ברוך שאמר רשאי (פרמ"ג בסימן תרעא משבצות זהב סק"ח ולכאורה יש מזה סתירה למה שכתב כאן) ומכל מקום ובה לציון לא יתפלל כי הקהל עדיין שרוי בשמחה (אדני פז). ויש שלא הניחו להתפלל שחרית כלל (וכן הוא בשו"ת מהר"ם שיק אר"ח סימן קפג שמרן חתם סופר זצ"ל לא הניח לאבל להתפלל בחנוכה לפני התיבה אפילו תפילת שחרית שקודם ההלל). ויש אומרים שגם ערבית בלילה הראשונה לא יתפלל לפי שאומרים בהדלקת הנר שהחיינו (אליהו רבה סימן קלב). ויש שלא הניחו לאבל להתפלל לפני התיבה כלל אפילו מנחה ומעריב (יוסף דעת ליוורה דעה סימן שעו, כי ימי שמחה הם. וכן הוא במנהגי בעל התעוררות תשובה - רני ושמחי

ג' פ"ז אות ו' ובהערות ציין שכן נהג אביו הכתב סופר, וכן נהגו בכמה קהילות קודש) וכל אחד ינהג כמנהג מקומו ויש לו על מי לסמוך (ובדעת המשנה ברורה יש לעיין כי כאן העתיק כפרמ"ג ששחרית לא יתפלל וערבית יכול להתפלל. וביאור הלכה סימן קלא קונטרס מאמר קדישין, כתב, בימים שאין אומרים בהם למנצח וא"ל ארץ אפים אין להאבל להתפלל לפני העמוד. ומתבאר מזה שאין לו להתפלל כל התפילות. ובסימן תקפא סק"ז כתב וזה לשונו: אבל וכו' מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר הלל אבל מוסף לא יתפלל. והחיי אדם כתב כמדומה שהגר"א לא היה מניח להתפלל אפילו שחרית בראש חודש, עכ"ל ובשער הציון שם הוסיף בזה הלשון: וחנכה לא יתפלל לילה ראשונה משום שאומרים שהחיינו על נרות חנוכה ולזה צריך שמחה יתירה, ואפשר אם אחר ידליק מותר הוא להתפלל [פרמ"ג] עכ"ל. ובסימן תרע"א סקמ"ד כתב אם אבל מתפלל בערב חנוכה מדליק אדם אחר הנרות משום שהחיינו וכו' אבל שאר ערבית דחנכה דאין מברכין שהחיינו יכול האבל להדליק נרות חנוכה ומתפלל האבל בחנוכה מנחה ומעריב).

~~~ דעה ברורה ~~~

(ג) ההלל. ותפילת ההלל חשובה כל כך עד שאם נמצא בבית האסורים ונתנו לו אפשרות לקיים רק מצוה אחת או להדליק נר חנוכה או להתפלל ולומר הלל, יבחר באמירת הלל. וכן מי שבדרך ואם יגיע בלילה לכפר שיהיה לו נרות לא יוכל בבוקר להגיע למקום שמתפללים, ואם ילך לכיון העיר כדי שיגיע בבוקר למקום שמתפללים לא יהיה בכפר בלילה להדליק נרות, יבחר ללכת לעיר כדי שיקרא את ההלל (חכמת שלמה ח"ג סימן לה) ולהלכה מסתבר שפרסום הנס של נרות חנוכה עדיף, ולכן רופא שאינו יכול לעזוב את משמרתו ויש באפשרותו או לעבוד בזמן הדלקת הנרות או בזמן תפילה, יעדיף להדליק נרות חנוכה, ולא רק אם לא יוכל להתפלל שחרית בציבור ויצטרך להתפלל ביחידות, אלא אפילו אם משער שיעבור זמן תפלת שחרית עד שיתפנה מעבודתו, יבחר להדליק נר חנוכה ויתפלל אחר כך מנחה שתים עם הלל, ומכל מקום קריאת שמע יקרא בזמנו (נשמת אברהם תנינא ששמע מהגרש"ז א זצ"ל).

(ד) אין אומרים תחנון. וכן אין אומרים א-ל אך אפים בשני וחמישי בחנוכה, ויהי רצון אחר קריאת ספר תורה (פרמ"ג משבצות זהב סק"א).

(ה) תחנון. ומכל מקום חתן וכלה ביום חופתם יאמרו וידוי במנחה (עיין פתחי תשובה אהע"ז סימן סא סק"ט, וש"ת לבושי מרדכי אה"ע סימן מט, וש"ת יד יצחק ח"ב סימן קג, וש"ת עצי חיים א"ח סימן כז) ויש שאינם אומרים וידוי אלא מזמור נ"א שבספר תהילים (עיין שדי חמד ח"ז מערכת חתן וכלה וחופה עמוד רו ד"ה וכתב, שבילי דוד א"ח סימן תקעג, ילקוט הגרשוני א"ח סימן תרצז אות א ממהר"י אסאד) ויש שכתבו שיש לו לומר וידוי הקצר אשמנו וכו' ולא סדר על חטא (עיין שו"ת תורת יקותיאל סימן מב וש"ת יד הלוי ח"ג סימן קנח).

(ו) וצידוק הדין. וגם בתיקון חצות אומרים רק תיקון לאה, ואינם אומרים מזמור כ' ואומר פסוק עד אנה וגו' ואומרים מזמור נ"א (בן איש חי ושלח אות יא ועיין פרי עץ חיים שער תיקון חצות סוף פרק ג).

(ז) במנחה. ומשמע מכאן שבשחרית אומרים תחנון.

סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה, ובר ג' סעיפים

א (א) קורין בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא, שלשה בכל יום; ומתחילין (ב) בברכת כהנים ויש אומרים (ג) שמתחילין ביום כלות משה (טור), וכן אנו נוהגין, (ד) וקורא אותו עם כהן ולוי, וישראל קורא ביום הראשון. ויש אומרים שבהפך קורא כל אותה הפקדה עד ביום הראשון, והלוי והישראל קורין ביום הראשון (מנהגים) וכן נוהגין; (ה) ביום שני קורא כהן ביום השני עד פר אחד בן בקר, ולוי עד ביום השלישי, (ו) וישראל חוזר וקורא: ביום השני, ועל דרך זה בכל יום. הגה: (ז) ויש אומרים שישלח קורא ביום שללחמיו, דהינו ביום הג', (ח) וכן בכל יום; (ט) וכן נוהגין (הגהות מיומני פ"ג); ביום שמיני (י) מתחילין: ביום

~~~ דעה ברורה ~~~

(א) קורין בקרבנות הנשיאים. משום שנגמר מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו (פסיקתא רבתי פרשה ו) ומשה רבינו לא הקיים את המשכן עד ראש חודש ניסן, ואז הקריבו הנשיאים קרבנם, ואנו קורין פרשת הנשיאים בחנוכה, אחר השלמת המשכן (ט"ז סק"א, משנה ברורה סק"א).

(ב) בברכת כהנים. לפי שהנס נעשה על ידי כהנים (טור והביאו ט"ז סק"ב) וגם יש סמך לזה מהרמב"ן (פ' בהעלותך במדבר ב, ח) כי נחמו הקדוש ברוך הוא לאהרן בנרות שלעולם קיימים אף לאחר החורבן, נרות חנוכה, ולפיכך אנו קוראים גם בנשיאים שסמך הכתוב (פרי חדש ופרמ"ג אשל אברהם סק"א).

(ג) שמתחילין ביום כלות משה. שנשלם מלאכת המשכן, לפי שבכ"ה בכסליו העמיד משה את המשכן וסתרו (ב"ח) ועוד שהפסוקים ביום כלות משה שייכים להקרבת הנשיאים, ובבית שני אחר שטהרו את בית המקדש מטומאה נחשב כחינוך (לבוש) ועוד סתרו היונים את המזבח ובנהו מחדש, והיה חנוכת המזבח (פרי חדש סק"א ד"ה והטעם. וכל טעמים אלו הביאם הפרמ"ג משבצות זהב סק"א).

(ד) וקורא אותו עם כהן ולוי. וכהן יקרא עד לפני המשכן או עד לחנוכת המזבח, והשאר יקראו לוי וישראל, אבל הנוהגים לקרוא עם הכהן ברכת כהנים עד ואנו אברכם הוא מנהג בטעות וצריך לבטלו, וקרוב להיות ברכתו לבטלה, כי השלשה צריכים לקרוא בסדר היום, והוא פרשת הנשיאים (פרי חדש, והביאו משנה ברורה סק"ג. ובאשל אברהם [בוטשאטש] נשאר בצריך עיון). ואחר הקריאה אומרים חצי קדיש (לבוש).

(ה) ביום השני קורא כהן ביום השני. ואפילו אם לא היה להם ספר תורה או מנין ביום הראשון אינו מתחיל ביום כלות משה אלא ביום בשני (שו"ת מחנה חיים ח"ג סימן נא).
(ו) וישראל חוזר וקורא ביום השני. כי לא יכולים להמשיך ביום שלאחריו שאינו מעניין היום. וכן עיקר (הגר"א סק"א).

(ז) ויש אומרים שישראל קורא ביום שלאחריו. כי הקריאה מיום המחרת אינו נחשב שלא מענין היום (פרי חדש, הגר"א סק"ג וכן כתבו תוספות סוכה נה. ד"ה אתקין).

(ח) וכן בכל יום. אבל בשבת ובראש חודש שבחנוכה יקרא המפטיר רק נשיא אחד של אותו היום (שו"ת צמח צדק החדש חאר"ח סימן סח, ומובא בשדי חמד אסיפת דינים מערכת חנוכה אות יא, משנה ברורה סק"ו).

(ט) וכן נוהגין. ואם טעו וקראו ביום שני של חנוכה פרשת נשיא שלישי או אחר יצאו ידי חובת קריאה, כי אין קפידא בימים (ברכי יוסף, משנה ברורה סק"ג).

(י) מתחילין ביום השמיני. והכהן והלוי קורין בו, והישראל ממשיך וביום התשיעי כל הסדר (דרכי משה, הגהת הרש"ש).

השמיני, וגומ'רין כל הסדר, וקורין פ'רשה ראשונה של (יא) בהעלותך ונוהגים לס'ס: בן ע'קה את המנוחה (מנהגים). **ב' בשבת שבחנכה מוציאין ב' ספרים; באחד קורא (יב) בפרשת השבוע, ובשני קורא בשל חנכה, ומפטיר: (יג) רני ושמחי; ואם חלו בו שתי שבתות, מפטיר בשני במלכים, בנרות דשלמה. הגה: ואם חל חתנה בשבת זו, מפטירין (יד) בשל חנכה (מנהגים). ג' אם חל ראש חודש טבת בשבת, מוציאין ג' ספרים (טו) וקורין ו' (טז) בפרשת השבוע, ובשני קורא אחד (יז) בשל ראש חודש (יח) ומתחיל: וביום השבת, (יט) ויבג' קורא מפטיר בשל חנכה ומפטיר: (כ) רני ושמחי; ואם חל**

~~~ דעה ברורה ~~~

(יא) בהעלותך. כדי לסיים בנרות (טור).
(יב) בפרשת השבוע. לפחות שבעה קרואים, ואומר חצי קדיש (משנה ברורה סק"ה).
(יג) רני ושמחי. שכתוב בו ראיתי מנורת זהב כולה. והוא בנבואת זכריה, נבואה על העתיד, ולכן ההפטרות בו עדיפה מלהפטיר בנרות דשלמה אפילו שהם קדמו (ר"ן מגילה יא. ד"ה גמ' ובאר הגולה אות ז).

(יד) בשל חנוכה. ומקצת מהפטרות שוש אשיש. ואפילו במקומות הנוהגים כשיש חתן לדחות הפטרת השבוע ולהפטיר בשוש אשיש לכבוד החתן, בשבת חנוכה אין לעשות כן, ויפטיר בשל חנוכה כי פרסום הנס עדיף. ולדעת המגן אברהם (סק"א) אם יש שתי שבתות בחנוכה, ויש חתונה בשבת שניה, מפטירין בחתונה, בהפטרות שוש אשיש, כיון שכבר הפטירו בשל חנוכה בשבת ראשונה. אבל באלו רבה כתב שמשמע מהרמ"א שקוראים בשל חנוכה בין בשבת ראשונה ובין בשניה. וכן נוהגים (משנה ברורה סק"ח) ורבים נוהגים שאין דוחים כלל הפטרת השבוע בשביל חתן וכל שכן בשבת חנוכה שאין דוחים הפטרת חנוכה. וכן המנהג בכמה קהילות קודש.

(טו) וקורין ששה בפרשת השבוע. ויש מי שאומר שאם רצו יכולים לקרוא חמשה בפרשת השבוע ולהשלים השבעה קרואים בשאר הספרים. וכן אם ירצו יכולים להוסיף על השבעה קרואים בפרשת השבוע (פרי חדש, ומשנה ברורה סק"ט. ועיין שיירי כנסת הגדולה הגהת בית יוסף אות ז. ויש אומרים שאם יש הרבה חיובים לעלות לא יעשו ההוספות באמצע קריאת הפרשה אלא יקראו ששה את כל הפרשה ושאר העולים יחזרו ויקראו מה שקראו כבר, שעל ידי זה אינם עולים למספר הקרואים והשביעי יקרא בשל ראש חודש (שו"ת הלק"ט ח"ב סימן רח. וכתב הזכור לאברהם חא"ח אות ס בסופו שאין למחות ביד הנוהגים כדעת הפרי חדש או כדעת הלק"ט).

(טז) בפרשת השבוע. ולאחר הקריאה לא אומרים קדיש רק מגביהים וגוללים, ופושטין את הספר השני וקוראין בה (שערי אפרים, משנה ברורה סק"ט).

(יז) בשל ראש חודש. כי תדיר קודם (משנה ברורה סק"י).
(יח) ומתחיל וביום השבת. ואחר הקריאה מניח הספר תורה השלישית אצלה ואומר קדיש. ואם טעה וקרא שבעה קרואים בפרשת השבוע ואמר אחריו קדיש, יש להסתפק האם יחזור ויאמר קדיש אחר הקריאה בספר השני (פרמ"ג אשל אברהם סק"ה)
(יט) ובשלישי וכו'. ואם אין שם אלא ב' ספרים קורין בראשון פרשת השבוע, ובשניה בשל ראש חודש, וחוזרין ולוקחין הראשון לענינו של יום (פרי חדש וכמו שכתב הרמ"א בסימן

ראש חֹדֶשׁ בַּחֹל, מוֹצֵי־אֵין ב' סְפָרִים וְקוֹרִין בְּאַחַד ג' (כא) בְּשֵׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּבְשֵׁנִי קוֹרֵא אֶחָד (כב) בְּשֵׁל חֲנֻכָּה. וְאִם טַעַה הַחֲזוֹן וְקָרָא ד' (כג) בְּשֵׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ, אִם לֹא הוֹצִיאוּ סֵפֶר ב' (כד) אֵינוֹ צָרִיךְ לְקִרְוֹת יוֹתֵר; אֲבָל אִם הוֹצִיאוּ סֵפֶר ב', (כה) מְשׁוּם פְּגָמוֹ צָרִיךְ לְקִרְוֹת (כו) חֲמִישִׁי בְּשֵׁל חֲנֻכָּה. הִגֵּה: וְאִם טַעַה וְהִתְחִיל לְקִרְוֹת בְּשֵׁל חֲנֻכָּה (כז) לְקִרְוֹת

~~~ דעה ברורה ~~~

(כ) רני ושמחי. כי מעלת התדיר הוא רק להקדים קריאתו, אבל אין בו מעלה שבגללו נדחה לגמרי, ולכן הפטרה של חנוכה שיש בה פרסום הנס עדיף (משנה ברורה סק"א). ועוד כי יש להפטיר מעין הקריאה האחרונה [מלבד בשמחת תורה שמפטיר ביהושע ויהי אחרי וגו']. ועוד כי פרסום הנס עדיף, ובקריאת התורה אין כל כך פרסום כמו בנרות דזכריה (הרא"ש מגילה סימן י' ובאר הגולה אות ט).

(כא) בשל ראש חודש. כי תדיר קודם, ואפילו שיש בחנוכה פרסום הנס, הרי יקראנה אחר כך (תוספות שבת כג: ד"ה הדר והביאו ט"ז סק"ג). וסדר הקריאה כך הוא: מתחיל פרשת התמיד צו, והכהן קורא עד רביעית ההין, לוי עד ונסכה, ישראל עד ונסכו. ורביעי קורא בחנוכה (לבוש סעיף ג, פרמ"ג אשל אברהם סק"ג) ואם טעה והמשיך עם הלוי ונזכר כשהתחיל פסוק ואמרת, נכון לקרוא עמו עד ובראשי חדשיכם או עד וביום השבת (אשל אברהם [בוטשאטש] ד"ה שלשה).

(כב) בשל חנוכה. ומפטיר רני ושמחי, כי אין בכח התדיר לדחות מעלת פרסום הנס (מג"א סק"ב, לבושי שרד).

(כג) בשל ראש חודש. וכן אם טעה ונזדמן בשבת חנוכה (משנה ברורה סק"ג).

(כד) אינו צריך לקרות יותר. כי אין חיוב כל כך לקרוא בשל חנוכה, וראש חודש עיקר (מג"א סק"ג). ואם יש שלשה חתנים בבית הכנסת, קוראים עם חתן אחד חמישי בשל חנוכה. אבל בשביל בעלי ברית לא יוסיף לקרוא בשל חנוכה (רעק"א מפרמ"ג אשל אברהם בסימן קלה ס"ק ב-ג). ויש מי שאומר שכל כל אין חיוב שהקריאה תהיה בשל חנוכה עד שאפילו בחנוכה בחול ובטעות קראו שלשה בפרשת השבוע אינו צריך לחזור ולקרוא בשל חנוכה (מנחת פתים) ומכל מקום אם טעו והתחילו עם הכהן בנשיא אחד וגמרו ללוי עם נשיא אחר צריכים לחזור לנשיא שקראו עם הכהן, כי זה קריאת שקר שמזכיר קרבן נשיא אחד ומסיים זה קרבן נשיא אחר (עוד ש"י) אבל אם התחיל עם הלוי פר אחד של נשיא אחר ומיד נזכר יכול לסיים הפסוקים בשל אותו נשיא השיך ליום זה, ומה שקרא הפסוק פר אחד בשל נשיא אחר אינו מעכב כי לא נכפל בתורה אלא לכבוד הנשיאים (אדני פז).

(כה) משום פגמו. ומוטב לבטל מה שאמרו שבראש חודש אין מוסיפים על ארבע קרואים, מלפגום הספר תורה (בית יוסף, והביאו משנה ברורה סקט"ו).

(כו) חמישי בשל חנוכה. ויאמר אחריו קדיש. ואם אמר קדיש אחר הרביעי, לא יאמרו פעם נוספת אחר החמישי (תשובות מהר"ל סימן ריב). ואפילו נזכרו בשעת קריאת הרביעי לא ידלגו עמו בתורה לקרוא בשל חנוכה, כי אין מדלגין בתורה, אלא יקרא לחמישי בשל חנוכה (ט"ז סק"ד, מג"א סק"ד).

שלחן ערוך

מז

להפסיק לקרות בשל ראש חודש (מפני שהם הלכות פקודות) ואם קריה לברך על קריאת ראש חודש, (כח) עין לעיל סימן ק"מ.

~~~ דעה ברורה ~~~

(כז) צריך להפסיק לקרות בשל ראש חודש. ואפילו שאין מעבירין על המצות, כאן סדר הקריאות מעכבות (מג"א סק"ה בשם האבודרהם). והטורי זהב (סק"ד) הרבה להקשות על פסק זה, ומסקנתו שאינו צריך להפסיק, אלא כיון שהתחיל עם הכהן בשל חנוכה ימשיך לקרוא עם הכהן את הקריאה של חנוכה, ואחר כך יקרא לאחרים בשל ראש

חודש (וכתב שכן הסכים הרב הגאון מוה"ר נפתלי כ"ץ ז"ל. וכן כתב נתיב חיים. וכן פסק המגן אברהם בסימן קמ סק"ד ולא רק כשהתחיל לקרוא אלא אפילו רק בירך כבר, יקרא בשל חנוכה, שלא לגרום ברכה שאינה צריכה. והביאו דבריו בדגול מרבבה וניירות שמשון. ועיין מחצית השקל שם ליישב דברי המג"א שלא יסתרו דבריו שכאן משמע שפסק כמ"א. ובמשנה ברורה בביאור הלכה ד"ה ואם כתב שודאי שעת המג"א להכלה כמו שכתב בסימן קמ וכאן רק פירש דברי רמ"א. והנה דעת אליהו רבה סק"ח, אם נזכר לאחר שכבר קרא שלשה פסוקים, נחשב כדעבד, ויסיים ויברך ויקרא שלשה בראש חודש, אבל אם נזכר לאחר שקרא רק פסוק אחד או שנים יפסיק באמצע ויקרא את הקריאה של ראש חודש. ומכל מקום להלכה יש לפסוק כהטורי זהב שרבו האחרונים כמותו) ולא רק כשהתחיל לקרוא אלא אפילו התחיל בברכת התורה ואמר ברוך אתה השם יש להמשיך בספר זה כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה. אבל אם עדין לא התחיל לברך, יגלו הספר ויקרא בספר האחר שהוציאו לשם ראש חודש, ואין כאן פגם לספר תורה כיון שיקראו בה אחר כך (אורחות חיים (כהנא) סק"א בשם עיקרי דינים שכן מסקנת בני יצחק סימן ס' עוד פוסקים, ביאור הלכה שם) ובראש חודש טבת בשבת חנוכה, והוציאו שלשה ספרים, וטעו והתחילו לקרוא בשני בשל חנוכה, יסיים בשל חנוכה ואחר כך יקרא בשל ראש חודש, ומכל מקום יפטר בשל חנוכה, משום פרסום הנס (מסקנת הפרמ"ג משבצות זהב סק"ד וביאור הלכה שם) ובדיעבד אם קראו את ההפטר של ראש חודש השמים כסאי יצאו (ביאור הלכה שם) ומי שיש לו יארציט בחנוכה לא יחשוב את היום לפי ימי החנוכה אלא לפי ימי החודש שהרי לפעמים ראש חודש יום אחד ולפעמים שני ימים (שם).

(כח) עיין לעיל סימן קמ. שיש שם שני דעות בזה. והאחרונים כתבו שנוהגים כדעה הסוברת שצריך לברך (שערי אפרים, ביאר הלכה ד"ה ואם צריך).

ואלה יעמדו על הברכה שנדבו מהונם להדפסת הדעה ברורה

<p>יעקב מנצח ביטוחים 02-5370030 לעילוי נשמת אביו הרה"ח ר' מנחם יהודה בן הר"ר אלעזר חיים ז"ל ואמו מרת פנינה בת הר"ר יעקב ע"ה הנוצח על ידי ידידינו בנם הרה"ח ר' יעקב מנצח שליט"א</p>	<p>ברכת שמים מעל לאכסניה של תורה - מוסדות אוהבי תורתך ישיבה וכוללי בוקר "אעיריה שחר" בנשיאות ידידינו הרה"ג המפורסם הרב חיים יעקב קליין שליט"א מהלומדים הקבועים בדעה ברורה הנומד לימינו בכל עת ישלם ד' כפועלו ותהא משכורתו שלמה</p>
<p>לעילוי נשמת א"י הרה"ח ר' אפרים מנחם צייג ז"ל בן הרה"ח ר' צבי ז"ל תלמיד ותיק לכ"ק מרן האדמו"ר האמרי יוסף זי"ע וראש הקהל דק"ק ספינקא ומנוחתו כבוד צמוד לאלה רבו נסתלק א' דר"ח טבת תרצ"ג הנוצח על ידי ניניו שייח'</p>	
<p>לשאלות הלכתיות - הערות - תרומות והנצחות - לקבלת הדעה ברורה בדוא"ל : אשר הורוביץ. רחוב אהליאב 34 י-ם. דוא"ל asher6321@gmail.com בנק המזרחי סניף 417 חשבון 168880 פלפון 0533127341 כל הזכויות שמורות</p>	